

[Stanislovas Moravskis, „Vilniaus maskarade...” Fragmentas iš Stanislovo Moravskio kūrinio *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje*. Kūrinys parašytas 1848 metais; lenkų kalba išleistas 1924 metais, lietuvių kalba – 1994 metais (vertė Reda Griškaitė)]

Maskaradai – tai tokios pramogos ir pasilinksminimai, kuriuose, jeigu tik tam yra atitinkamos sąlygos, pasismaginti gali kiekvieno luomo, kiekvieno amžiaus, bet kokio išsilavinimo žmogus. Pagrindinė sąlyga: miestas neturi būti pernelyg didelis ir bent jau dauguma civilizuotų gyventojų, nors, kaip įprasta, ir susiskirsčiusių į koterijas, jeigu ne asmeniškai, tai bent jau iš matymo vieni kitus turėtų pažinti; kad kasdieniai miesto gandai, kurie didžiuosiuose miestuose išnyksta kaip lašas jūroje, o mažuosiuose – virš paviršiaus iškyla kaip Luksoro obeliskas, būtų saikingi ir ne vienu ir tuo pačiu metu žinomi visiems gyventojams. Jeigu tik nėra šios sąlygos, visas žavesys dingsta, viskas sugenda. Dėl šios priežasties namuose rengiami maskaradai yra nuobodesni net ir už šeimyninį teatrą. Antra būtina sąlyga – tai moterų sąmojis. Ir nors, palyginti su vyrais, šio talento tos lyties atstovėms, kad ir kur jos gyventų, niekada nestinga, vis dėlto patirtis mane išmokė, kad ne visų tautų moterys geba tam tikram momentui atsikratyti baimės ir ypatingo kuklumo, kuriam dailiąją lytį įpareigoja nustatytos saloninės taisyklės ir mada, kai ji nenešioja kaukės arba, tiksliau, kai yra labiausiai užsimaskavusi, nors jos veidas ir neuždengtas.

Vilnius jau vien dėl savo dydžio šiuo požiūriu visiškai, absoliučiai atitiko abi minėtas sąlygas. Vyrai šią pramogą ypač vertino, nes ji suteikė daug laisvės, kuri atpalaiduodavo nuo ano laiko salonams būdingo etiketo šaltumo, kausčiusio kiekvieną mūsų žingsnį. Prašom nesijuokti. Vilniaus maskaradai buvo garsūs visoje Europoje. Juos išgarsino ir tais laikais žinomas maskaradų mėgėjas ir veltėdis Jaroslavas Potockis, Felikso ir Mnišekaitės sūnus, kuris šio pobūdžio išdaigoms iššvaistė 15 tūkstančių baudžiavinių sielų. Jis ir privačiuose, ir viešuose maskaraduose visada pasirodydavo persirengęs kromininku, t. y. keliaujančiu prekeiviu, pasikabinusiu ant kaklo ištaigingą dėžę, kurioje buvo brangių žiedų, briliantinų auskarų, segtukų, vėrinių, perlų, koralų, kamėjų, prancūziškų kvėpalų ir kitų brangių niekučių. Visa tai jis arba tiesiog išdalindavo kaukėms, arba kaip mat tarp atskirų grupelių surengdavo loteriją ir išdalindavo laimingiesiems. Vilniuje buvo daug maskaradų, kurie jam kainavo keletą tūkstančių dukatų.

Kiekvieno miesto maskaradai turi tik jam vienam būdingą etiketą ir tik jam būdingą etiketą ir tik jam vienam būdingus bruožus. Vilniaus maskaradai buvo tokie.

Aukštuomenė suvažiuodavo pusę vienuoliktos arba vienuoliktą, aristokratės ir salonų liūtės – dvyliką. Paprastai linksmybės trukdavo porą valandų, kartais – nors labai retai ir dėl kažkokios ypač džiugios progos – iki antros valandos nakties. Visos damos dėvėdavo kaukes. Žemesnės kilmės moterys, norėdamos ganėtinais atsidžiaugti, nes tiek moterims, tiek vyrams bilietai kainavo vienodai, taip pat su kaukėmis, o kartais viena kita ir be jos, atvykdavo jau devintą valandą. Juk reikia atsišokti už savo keturis auksinus, nors, tiesą sakant, kartais, o iš tikrųjų – beveik visada – ne už savus. Šios klasės moterys linksmindavosi iki trečios valandos nakties. Dar pusvalandžiu ilgiau linksmindavosi šaritės [šiuo atveju – ne gailestingosios seserys šaritės, o laisvo elgesio moterys], jau privalgydintos ir prigirdytos žemesnio ekstrakto galantų išgertuvėse. Gero tono vyrai kaukių niekada nesidėdavo. Visi kaukėtieji, išskyrus ne dažnai pasitaikančius ir paprastai labai sąmojingus pokštininkus arba į meilės intrigas įsivėlusius vyriškius, priklausė jaunų akademikų [taip anuomet buvo vadinami studentai], jaunų teisininkų, jaunų kanceliarijos tarnautojų klasei: jie buvo laimingi, turėdami galimybę pakartoti Dzevonio, kadaise karaliaus Stanislovo Augusto baleto baletmeisterio, o dabar jau žilagalvio, bet energingo universiteto šokių mokytojo, pamokas. O pakartoti jiems reikėjo ant vaškuotų grindų, kurių universitete nebuvo – ten kojoms čiužinėti duodavo valią tik ant paprastų grindų. O juk būtinai tie įgūdžiai buvo reikalingi – kad vėliau aukštuomenės salonuose bent jau ant grindų netektų slidinėti. Nors anuomet tai nebuvo taip būtina. Keli mano kaimynai neseniai mano paties namuose kaip kokie skriestuvai išsiskėtė – taip, kad aš su liokajais turėjau juos palaikyti už parankių, nes, dideliame jų žmonių gailėsčiui, būtų perplyšę iki pat smakro. Bet, kaip teigia mūsų senieji statutai, „garbingam žmogui tai neturėtų pakenkti“. Nei Pompėjui, nei Cezariui nebuvo žinomos vaškuotos grindys, bet jiems neblogai sekėsi tiek šiame, tiek tikriausiai ir aname pasaulyje.

Visi be išimties maskarade turėdavo vilkėti fraką, bet, o tai buvo baisiausia, galva turėdavo būti pridengta. Bet kuriuo atveju tai labai nepatogu, todėl ilgainiui visoje Europoje šio papročio buvo atsisakyta. Tokia mada naudinga tik skrybėlininkams. Skrybėlės trynėsi, maigėsi ir lamdėsi, nors tam atvejui jau ir dėvėjome specialiai pagamintus – sudedamus, vadinamuosius šapokliakus. Reikėtų dar pridurti, kad rankose laikomos skrybėlės norom nenorom užimdavo daug vietos – skaičiuojant žmonių kiekio santykį su salės dydžiu.

Ir damų, ir vyrų pirštinės būtinai turėjo būti baltos, nes nenorėdami atskleisti, kas slepiasi po kauke, ant ištiesto delno pirštu rašydavome tik pirmąsias savo vardo ir pavardės raides. Kanarėlės spalvos [t. y., ryškiai geltonos, kaip kanarėlės plunksnelių, spalvos] pirštinės tada dar nebuvo žinomos. Kaukės, neturėjusios tokių pirštinių, jau vien dėl šios priežasties buvo priskirtos pelams. Nė vienas

aukštuomenės vyras ar moteris maskarade nešokdavo – tai būtų buvusi mirtina nuodėmė. Atskiros kaukių grupės, jau kartą įeidavusios su visu savo dvaru į salę, taip neišskiriamai ir laikydamosi. Nedidelę išimtį čia sudarydavo pagyvenusios moterys, kurios leisdavo sau su koku nors vyriškiu aptarti konfidencialius reikalus – paimdavo jam už parankės ir vienu du vaikštinėdavo. Bet jeigu jau kas tokią porą pamatydavo, žinodavo, kad su kauke vaikštinėja sena istorija. Maskarado etiketo požiūriu tai svarbus ir pagirtinas paprotys. Paryžiuje kaukėtos moterys – tiek panelės, tiek ištekęsios – čia pat, prie įėjimo, susitarusios dėl valandos ir vietos, kada ir kur turės periodiškai susitikinėti, išsiskiria kas sau, ir kiekviena kaukė atskirai su vyru be jokios priežasties vaikštinėja po vingrias ir gausias kaip Minotauro labirintas, o blogiausia – daug įvairių įėjimų ir išėjimų turinčias sales. Tai atveria kelią visokiam sugedimui, nešvarioms meilės intrigoms, o kartais atveda ir prie baisių šeimyninių katastrofų.

Kalbant apie kostiumus, Vilnius retai kada pasižymėdavo kokiomis nors ypatingomis kaukėmis – tai nebuvo madinga. Vilnius, nuostabiai įpratęs prie epigramos, niekada neturėjo potraukio karikatūrai, nors čia glaudėsi tūkstančiai originalų. Paryžius ir Londonas būtų galėjęs džiaugtis tokiu lobiu. Lietuvos sostinė, norėdama parodyti sąmojų, pirmenybę atiduodavo eilėraščiui. Tai buvo moralinės universiteto persvaros padarinys – šios įstaigos mokiniams labiau patikdavo savo iškalbingumą rodyti liežuviu, o ne afišuoti artistinius gebėjimus. Po kelerių metų, kai burną užčiaupė, į pirmą vietą iškilo karikatūra – jau buvo kiti laikai, kurie vertė tiesą keisti alegorija.

Taigi Vilniaus kaukės buvo tvarkingos, kartais net labai neblogos, bet jas dėvėjo tik tam, kad būtų sunku atpažinti. Didžiausias dėmesys buvo skiriamas pokalbiui ir sąmojingam pašnekiesiui. Vis dėlto kartais atsitikdavo ir taip, kad kokią nors kaukę ilgus metus prisimindavo. Tokia, pavyzdžiui, tarp daugybės kitų, buvo Sulistrovskio, bajorų maršalo, vėliau – Minsko gubernatoriaus, autoritetingo, didelės reputacijos, didelio proto, o kartu ir sąmojingo bei linksmo – tokį prancūzai vadina *farceur*, t. y. juokdariu, tauškaliumi, šaipūnu, – kaukė.

Kartą maskarado metu į salę įsirito nuostabi švediška krosnelė, ir nieko daugiau. Ritasi ir ritasi vis gilyn. Toje krosnelėje matyti durelės, skoningai pagamintos iš baltos skardos. Virš durelių užrašas: „Ir kam tas smalsumas?“ Kai jau kiek visi apžiūrėjo krosnelę iš išorės, vienam protingesniai šovė į galvą pamėginti atverti dureles.

Atidaro. Žvilgteli. Staiga sumišęs trenkia jas ir eina šalin. Klausia jo:

– Ką ten pamatei?

– Et, patys pasižiūrėkite, – ir nueina sau.

Tada eina vienas paskui kitą ir žiūri. Ir kiekvienas, vos tik žvilgtelėjęs, kaipmat užtrenkia dureles ir nė nesigiria, ką buvo matęs.

Smalsumas dar labiau didėja!

O toje krosnelėje tūnojo pats Sulistrovskis, tiesiai prieš dureles atstatęs dviem žibintais apšviestą apvaliąją savo kūno dalį, bet... ne veidą.

Kol tokių žiūrovų buvo dar tik keletas, tik keliolika, tik keliasdešimt – dar pusė bėdos. Bet kai tokių apmulkinųjų susidarė pora šimtų, ėmė formotis koterija, kuri nusprendė atsikeršyti. Bufeto salės židinyje buvo įkaitintas geležinis žarsteklis – kad toje puikioje krosnelėje būtų kuo malkas pažarstyti. Laimei, Sulistrovskio patikėtiniai sužinojo apie šį sąmokslą ir jį įspėjo. Norėdamas išvengti visiškai nepageidaujamos kauterizacijos [t. y., audinių prideginimo; tai medicininis terminas], niekam nepastebint nuriedėjo į priebutį, kur, tariamai bėgdamas nuo smalsuolių akių, jis sumaniai paspruko, o krosnelę paliko. Kai sąmokslininkai su įkaitinta geležimi įpuolė į priebutį, malkų krosnelėje jau nebebuvo!

Tai man primena dar vieną panašų anekdotinį atsitikimą, kadaise įvykusį Varšuvoje. Jį man juokdamasi papasakojo viena mano giminaitė, senutė, išauklėta pas kunigaikštienę etmonienę Aleksandrą Čartoriskytę-Oginskienę, artimą karaliaus Stanislovo Augusto giminaitę.

Kunigaikštis Adomas Kazimieras Čartoriskis, Podolės žemių generolas, nuo jaunų dienų buvo labai linksmas vėjavaikis. Nuolatos lengvabūdiškai elgdavosi, o keisčiausia, kad jis, toks kilmingas asmuo, ypač mėgo riebius juokus. Jau nekalbėsiu apie kitas jo išdaigas, pavyzdžiui, kartą, persirengęs kunigu, jis išklausė savo žmonos išpažinties ir šitaip sužinojo visas jos jam padarytas nuodėmes, tūkstančius pokštų prikrėsdavo ir maskaraduose.

Kartą, vaikštinėdamas su kauke ir regzdamas planus vienai paleistuviškai intrigai, susitiko salėje etmoną Pranciškų Ksaverą Branickį, taip pat kaukėtą ir taip pat pasirengusį kokiai aferai. Kurį laiką vaikštinėjo drauge. Po kurio laiko Branickis pajuto, kad atsirado didelis poreikis tuoj pat išeiti iš salės. Tačiau nenorėjo būti atpažintas. Taigi pasipasakojo Čartoriskiui apie savo *cas piteux* [t. y., apgailėtiną atvejį] ir paprašė jį palydėti. Išeina. O lauke baisus speigas, ryškiai šviečia mėnulis. Susiranda kieme ramų kampą. Tuo metu vadinamųjų *cabinets d'aisance* [t. y., išviečių] dar nebuvo. Branickis nusiima kaukę ir, atidavęs ją palaikyti kolegai, atsiseiga kelnes ir atsitupia. Čartoriskis, kuris nuobodžiaudamas stovėjo šalimais, pastebėjo, kad tas kampelis jau ne vienam buvo suteikęs panašų prieglobstį – apie tai bylojo nemaža ant žemės matomų ir šalčio sutvirtintų liudininkų. Taigi kol vienoje rankoje laikė Branickio kaukę su didžiule ir kreiva nosimi, jam šovė į galvą mintis į patį tos nosies galą nežymiai

įkišti nedidelį sušalusį žmogaus išmatų gabalėlį. Kaip sumanė, taip ir padarė. Branickis, kuriam ir į galvą negalėjo ateiti tokia klasta, užsisegė kelnes, užsidėjo kaukę, ir abudu grįžo į salę. Kol ėjo per kiemą ir kol lipo nešildomais laiptais, šaltis saugojo nuo bet kokių kvapų. Bet kai tik įėjo į salę ir šiluma ėmė rungtis su šalčiu, Branickis taip akivaizdžiai savo nosimi pajuto tos šilumos veikimą, kad nepaprastai išsigando – ar nebus atsitiktinai susitapęs savo kostiumo ir ar jau visiems salėje pagadinęs oro! Tačiau niekas iš aplinkinių negalėjo šito pajusti, nes visas reikalas slypėjo didžiulėje, bet hermetiškoje jo kaukės nosyje. Apčiupinėjęs iš visų pusių, bet taip nieko ir nesuradęs, šlykščios smarvės kankinamas, nusiminęs, kad turi nutraukti taip sėkmingai užsimezgusią intrigą, skubiai grįžo namo ir tik ten suprato tikrąją savo rūpesčio priežastį. Rytojaus dieną toje pačioje salėje įvyko jo dvikova su Čartoriskiu, tačiau abu šūviai buvo netaiklūs, taigi jie nieko neišsprendė...

Anuomet Vilniaus maskaradai man buvo pats didžiausias pasilinksminimų šaltinis – ten aš iš tikrųjų smaginausi ir galbūt dėl šios priežasties tiek daug apie juos *con amore* [t. y., noriai, mielai] pasakoju. Vėliau dalyvavau Paryžiaus, Berlyno, Varšuvos maskaraduose, bet ten visada mintimis grįždavau į anuometį Vilnių. Tiesa, po keliolikos metų, ilgai nesilankęs Lietuvoje ir nuėjęs į vilnišką maskaradą, nepaprastai nuobodžiavau. Bet tai buvo mano, o ne maskarado kaltė. Nieko ten nepažinojau! O galbūt, kaip sakydavo Liudviko XIV morganatinė žmona Madame de Maintenon, „nebuvo lengva mane pralinksminti!“ Tik viena ar dvi, ir tai jau pagyvenusios moterys, mane dar intrigavo, norėdamos priminti senus laikus, bet aš jau neturėjau jokio noro tokiems prisiminimams. Juk atšildyti daiktai, išskyrus tik mūsų lietuviškus troškintus kopūstus ir košes, niekam verti. Taisyklė yra viena: jeigu turi mažai pažįstamų, arba, nors ir daug turi pažįstamų, bet ant liežuvio – žaizdą, tai į maskaradą eik tik vardan kokios nors jau iš anksto sutartos meilės intrigos, antraip teks mirtinai nuobodžiauti...